

Павлик Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕРІВ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

При вивченні різних типів дискурсу доцільно враховувати кілька аспектів, а саме: лінгвістичний, прагматичний, соціолінгвістичний, психологічний тощо. Саме аналіз прагматики дискурсивних одиниць дозволяє встановити правила породження епістолярних текстів, простежити за їх функціонуванням у різних умовах комунікації.

У комунікативно-прагматичному плані дискурс включає такі компоненти: 1) дискурсивно-аналітичні: іллокутивний, комунікативно-інформаційний та модальний, що безпосередньо задіюються для аналізу комунікативно-прагматичної специфіки дискурсивних одиниць; дейктичний, який є визначальним для розмежування маркерів соціального статусу мовців; експресивно-оцінний – для опису засобів вираження емоційного стану як одного з типів дискурсивних одиниць епістолярних текстів; 2) комунікативно-ситуаційні, що представлені комунікативною ситуацією, складовими якої виступають соціальні чинники: місце і час мовленнєвого процесу, соціокультурологічні норми поведінки його учасників, соціальний статус і ролі співрозмовників, ступінь знайомства та рівень формальності умов спілкування; 3) комунікативно-мотиваційні, що спираються на комунікативне завдання, структура якого охоплює мотив, що спонукає людину до здійснення мовленнєвого акту, мету комунікативної дії, знання соціально особистісних рис адресата, систему мовних засобів; 4) інтенціональні, що визначають прагматичну настанову висловлення; 5) мовно-компетенційні, які виявляються у вмінні співрозмовників будувати дискурс, оптимально використовуючи мовні засоби для реалізації комунікативних намірів, тобто для впливу на інформаційного партнера тощо.

Комунікативний підхід при вивченні саме епістолярних текстів дозволяє врахувати специфіку процесу спілкування в кожному конкретному мовленнєвому акті, оскільки комунікативна діяльність, що зумовлює створення листа і сприйняття змісту, має величезне значення для його структури, типу, усвідомлення й осмислення.

Основними чинниками, що визначають структуру епістолярних текстів, є соціальний статус учасників комунікації, соціокультурологічні норми поведінки, ступінь знайомства та рівень формальності умов спілкування, місце і час мовленнєвого процесу. Відповідно до цього розрізняють дві групи соціальних сфер, позначених певними комунікативними схемами, тематикою спілкування, типами мовленнєвих дій, правилами поведінки. Це може бути *формальний рівень комунікації*, якому притаманне обов'язкове дотримання норм, зумовлених ієрархією у стосунках, розбіжністю у віці, коротким терміном знайомства тощо,

та *неформальний рівень*, або особистісний характер спілкування, під яким розуміється невимушене, неофіційне спілкування, як правило, між добре знайомими людьми, що мають однакове соціальне становище, спільні інтереси, чи листування між родичами, близькими.

Мета статті – виявити маркери соціального статусу в епістолярних текстах поетки Олени Теліги. Теоретичним підґрунтям для їх виділення й опису слугують праці Т. ван Дейка, І. Сусова, Ф. Бацевича, Т. Радзівєвської, В. Шинкарука та ін.

Т. Радзівєвська вказує, що адресація конкретній особі є важливою конститутивною ознакою будь-якого епістолярного тексту, однак її вияви можуть бути різними: суб'єкт опирається або на соціальні, або на особистісні якості адресата. Опора на комунікативно значущі риси адресата («жінка – чоловік», «вищий – нижчий за статусом», «старий – молодий», «належний чи ні до спільного із суб'єктом соціального чи професійного кола», «відомий (авторитетний) у соціумі – невідомий у соціумі», «давно знайомий – майже не знайомий» тощо) активізує діяльність суб'єкта як носія знань про постулати комунікативної поведінки [1, 133–134].

Кожен тип тексту має специфічний набір мовних засобів і форм, що виражає причиново-наслідкову залежність між комунікативною ситуацією та безпосередньо мовленнєвим актом, породженим нею. В епістолярних текстах сукупність ознак соціального статусу як цілісне утворення співвідноситься з ознаковими комплексами модальності, оцінки, стилістичного реєстру, дейксиса тощо [2].

Проаналізований текстовий матеріал засвідчує, що основними маркерами вияву соціального статусу епістолярних партнерів є лексичні засоби, передусім їхні різні тематичні групи. У листах Олени Теліги актуалізується **професійна та літературознавча лексика**, за допомогою якої пізнається сфера діяльності письменниці чи її адресата, соціальне становище в певний період тощо: «*Тут, в Варшаві, я працюю в маленькій дитячій школі; викладаю українську мову... Отже, хочу обов'язково мати диплом, щоб мати можливість в майбутньому поважно працювати по цьому фаху*» [1, 161]; «*Цілковито погоджуюсь з Вами щодо своїх хиб: примітивного ритму та примітивних рим. Безумовно, сама б ніколи не набралася б сміливості надіслати свої вірші...*» [1, 159]; «*Спілка існує, літературний клуб відбувається щосуботи, стягаючи багато публіки*» [1, 222].

У досліджуваних листах письменниці представлена **студентська лексика та предметно-понятійна група** слів, що відображає прагнення авторки отримати освіту, стати вчителькою, наприклад: «*Тут, в Варшаві, я маю можливість діставати книжки, потрібні мені для дипломної праці, яку хочу взяти по літературі у проф. Білецького...*» [1, 161]; «*Поки працюю тут, безкоштовно, мені диплом не потрібний, але ця праця дала мені віру в свою здібність до учителювання і велику енергію до праці і до закінчення студій*» [1, 162].

Прикметною особливістю проаналізованих листів є надзвичайно шанобливе ставлення авторки до співрозмовників, що виражається формулами

мовленнєвого етикету, наприклад: «**Прийміть мою глибоку подяку, Пане Редакторе, за *Ваші* вказівки та поради**» [1, 159]. Маркерами вияву соціального статусу комунікантів у проаналізованому епістолярії є займенники, з їх допомогою передається службова ієрархія, ступінь знайомства, характер стосунків, тобто формальний чи неформальний рівень комунікації, наприклад: «**Мені дуже незручно, що я так довго не відповідала на *Вашого* ласкавого листа, але справа в тому, що лист *Ваш* був для мене справжньою щасливою несподіванкою**» [1, 159]. Указані засоби створюють офіційну, поважну атмосферу спілкування між дописувачкою та адресатом.

Маркерами прихильності, пестливості, дружнього, ласкавого ставлення до адресата виступають демінутивні утворення зі зменшено-пестливими суфіксами та експресивно забарвлена лексика з позитивною оцінністю, наприклад: «**Натусенько, золотенька і хороша, як же ж і я радію, що маю тебе. Я теж, якщо люблю когось, то цілою душею**» [1, 180]; «**Михайлику єдиний, зустріч моя найсвітліша!**» [1, 215]. Ці лексичні засоби передають ефект невимушеного спілкування, підкреслюють статусну рівність.

Отже, функції маркерів соціального статусу в проаналізованому листуванні Олени Теліги виконують такі лексичні засоби, як професіоналізми, літературознавча лексика, різні предметно-понятійні групи слів, офіційно-шаноблива форма 2-ої особи множини особових займенників, емоційно-оцінна лексика тощо, які вказують на сферу діяльності або соціальне становище дописувачки у певний період комунікації, виступають показниками службової ієрархії, ступеня знайомства, характеру стосунків, тобто формального чи неформального рівня спілкування.

Література

1. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ: Вид-во НАН України, 1998. 194 с.
2. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 20 с.
3. Теліга О. Вибрані твори. 3-тє вид. Київ: Смолоскип, 2014. 534 с.

Панченко Г. В.,

магістрант,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **С. М. Глазова**

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ ТОПОНІМІВ У РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШЕНЕЦЬ»

Вивченням частин мови присвятили дослідження багато відомих науковців – В. В. Виноградов, В. М. Русанівський, Л. В. Щерба, П. Ф. Фортунатов,